

พลวัตความสัมพันธ์ระหว่างศาสนา สังคม และวัฒนธรรม

The Dynamics of the Relationship Between Religion Society and Culture

พลากร อนุพันธ์

Palakorn Anupan

โรงเรียนการกุศลวัดสระทอง ประเทศไทย

Kankusonwatsrathong School, Thailand

หัตถยา ผิวฟัก

Hattaya Phiwfak

โรงเรียนค้อวังวิทยาคม ประเทศไทย

Khowang Wittayakhom School, Thailand

E-mail: hattaya2949@gmail.com

Received: 5 October 2025; Revised: 7 October 2025; Accepted: 8 October 2025

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอ ความสัมพันธ์เชิงพลวัตและรากฐานทางทฤษฎีของการอยู่ร่วมกันในสังคมมนุษย์ โดยเน้นย้ำถึงบทบาทแกนกลางของ ศาสนา สังคม และวัฒนธรรมศาสนา เป็นมากกว่าความเชื่อส่วนบุคคล หากแต่เป็นระบบความเชื่อ กลไกสำคัญในการดำรงไว้ซึ่งระเบียบสังคม ศาสนาทำหน้าที่หลักในการสร้างความหมายและศีลธรรมให้กับชีวิต โดยสร้างจิตสำนึกร่วม ทำให้มนุษย์แยกแยะระหว่าง ความศักดิ์สิทธิ์กับบรรทัดฐานและค่านิยม พิธีกรรมทางศาสนาจึงนำไปสู่ความสามัคคีทางสังคม การหล่อหลอมค่านิยมและบรรทัดฐานร่วมกัน นอกจากนี้ แนวคิดเชิงตีความยังชี้ว่าศาสนาเชื่อมโยงโลกทัศน์เข้ากับจริยธรรมอย่างเป็นระบบ

ดังนั้น ศาสนสถานจึงเป็นศูนย์กลางชุมชนและกลไกควบคุมทางสังคม ที่ส่งเสริมเสถียรภาพ การก่อเกิดของสังคม เป็นผลผลิตของกระบวนการวิวัฒนาการที่ยาวนาน ขับเคลื่อนด้วยแรงหลักสามประการ คือ ความอยู่รอดตามหลักชีววิทยา สัญญาประชาคม เพื่อแลกกับความปลอดภัย การจัดระเบียบการผลิตทางเศรษฐกิจ สังคมได้พัฒนาจากกลุ่มนักล่าขนาดเล็กสู่สังคมเกษตรกรรมที่มีรัฐและชนชั้น การก้าวสู่ยุคอุตสาหกรรมภายใต้ระบบทุนนิยม ซึ่งแสดงให้เห็นว่าสังคมเป็นพลวัตที่พัฒนาอย่างต่อเนื่อง สำหรับวัฒนธรรมนั้น ถูกมองจากมุมมองที่หลากหลาย ทฤษฎีวิวัฒนาการมองว่าวัฒนธรรมเป็นผลผลิตจากการสั่งสมความรู้และปัญญาเพื่อขับเคลื่อนความก้าวหน้า ขณะที่ทฤษฎีปฏิบัติ เสนอว่าวัฒนธรรมเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องจากการปฏิบัติและปฏิสัมพันธ์ทางสังคมประจำวันผ่านกลไกทุนทางวัฒนธรรม ด้วยเหตุนี้ การทำความเข้าใจองค์ประกอบทั้งสามนี้อย่างรอบด้าน จึงเป็นสิ่งจำเป็นต่อการแสวงหาแนวทางในการดำรงไว้ซึ่งความหลากหลายทางวัฒนธรรมและสันติสุขในสังคมพหุวัฒนธรรม

คำสำคัญ: ศาสนาเป็นผู้ก่อร่าง, สังคมเป็นผู้ตีความ, วัฒนธรรมเป็นสื่อกลาง

Abstract

This article aims to present the dynamic relationship and theoretical foundations of coexistence in human society, emphasizing the central role of religion, society, and culture. Religion is more than just personal belief. Rather, it is a belief system, an important mechanism for maintaining social order. Religion plays a primary role in creating meaning and morality in life by creating a collective consciousness, enabling people to distinguish between sacredness and norms and values. Religious rituals thus contribute to social cohesion, fostering shared values and norms. Furthermore, interpretivist approaches suggest that religion systematically links Mundane with Sacred. Religious rituals thus contribute to social cohesion, fostering shared values and norms. Furthermore, interpretivist approaches suggest that religion systematically links worldviews with ethics.

Thus, religious buildings are community centers and social control mechanisms that promote stability. The emergence of society is the product of a long evolutionary process driven by three main forces: biological survival, social contract, and social determinism. In exchange for security, the organization of economic production evolved from a small hunter-gatherer society to an agrarian society with a state and classes, and the industrialization of capitalism. This shows that society is a dynamic and continuously evolving process. As for culture, it is viewed from various perspectives. Evolutionary theory sees culture as the product of the accumulation of knowledge and wisdom to drive progress. As practice theory suggests that culture is continuously formed through daily social practices and interactions through the mechanism of cultural capital, it is therefore important to understand these three components comprehensively. It is therefore essential to seek ways to maintain cultural diversity and peace in a multicultural society.

Keywords: Religion is the founder, Society is the interpreter, Culture is a medium

บทนำ

มนุษย์เป็นสัตว์สังคมที่ดำเนินชีวิตภายใต้กฎเกณฑ์และวิถีปฏิบัติที่หลากหลาย ซึ่งถูกล่อหลอมและสั่งสมมาเป็นเวลาช้านานจนเกิดเป็น วัฒนธรรม ไม่ว่าจะเป็นความคิด ความเชื่อ ค่านิยม จารีต ประเพณี และภูมิปัญญาต่าง ๆ (พระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2553) วัฒนธรรมเหล่านี้เป็นกลไกสำคัญในการกำหนดและควบคุมพฤติกรรมการอยู่ร่วมกันใน สังคม ให้เกิดความสงบสุขและความเจริญก้าวหน้า อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาถึงแก่นแท้ของวิถีชีวิตและรากฐานของสังคม จะพบว่าปัจจัยสำคัญที่สุดอย่างหนึ่งที่ทำหน้าที่เป็นเสาหลักทางจิตวิญญาณ และ แหล่งกำเนิดของค่านิยม คือ ศาสนา ศาสนาไม่ได้เป็นเพียงชุดของหลักคำสอนหรือความเชื่อส่วนบุคคลเท่านั้น แต่ยังเป็นสถาบันทางสังคมที่ส่งอิทธิพลอย่างลึกซึ้งต่อการสร้างแบบแผนการดำเนินชีวิต การจัดระเบียบสังคม และการกำหนดประเพณี พิธีกรรมต่าง ๆ (พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต), 2543) ความสัมพันธ์ระหว่างสามองค์ประกอบนี้มีความซับซ้อนและแนบแน่นจนแทบจะแยกออกจากกันไม่ได้ **ศาสนา** ทำหน้าที่เป็นเสมือน **แก่น** หรือ **รากฐาน** ทางความคิดและจิตใจที่ชี้แนะให้มนุษย์ประพฤติปฏิบัติในทางที่ดีงาม สร้างสรรค์จริยธรรม และให้ความหมายแก่ชีวิต ซึ่งนักวิชาการทางพุทธศาสนาชี้ว่า สังคมและจริยธรรมเป็นฐานของวัฒนธรรม (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต), 2560) ขณะที่ **สังคม** เป็นพื้นที่ แห่งการประยุกต์ใช้และการถ่ายทอดหลักการทางศาสนาผ่านการปฏิบัติจริง และ **วัฒนธรรม** คือ **รูปแบบ** ของพฤติกรรม วิถีชีวิต และประเพณีที่เกิดจากการผสมผสานระหว่างคำสอนทางศาสนาและความต้องการของสังคมในแต่ละยุคสมัย โดยมีลักษณะเป็น แม่แบบแห่งวัฒนธรรม ที่ดีงาม (คุณ โทษณ์, 2545; สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2545) ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดในสังคมไทยคือ พระพุทธศาสนาที่ซึมแทรกอยู่ในทุกกิจกรรมของชีวิตคนไทย ตั้งแต่เกิดจนตาย รวมถึงวันสำคัญทางศาสนาต่าง ๆ ที่กลายเป็นเทศกาลทางวัฒนธรรมที่สำคัญ ซึ่งสะท้อนบทบาทของศาสนาในฐานะ สถาบันหลัก ที่กำหนดกรอบความคิดและวิถีการดำรงชีวิตร่วมกันของคนในสังคม

ความสัมพันธ์ระหว่าง ศาสนา สังคม และวัฒนธรรม นั้นซับซ้อนและมีพลวัต โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อพิจารณาในมิติของ "พื้นที่" (Spatial) และ "สถานการณ์" (Situational) ศาสนาไม่ได้เป็นเพียงชุดความเชื่อหรือพิธีกรรมที่อยู่เฉพาะในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เท่านั้น แต่ยังฝังรากลึกลงในโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรม และแสดงออกผ่านพื้นที่สาธารณะและส่วนตัว การปรากฏตัวและความสัมพันธ์อันหลากหลายนี้เองที่ก่อให้เกิดปัญหาและความท้าทายเชิงพื้นที่และสถานการณ์ในสังคม พหุวัฒนธรรมทั่วโลก แนวคิดนี้สอดคล้องกับมุมมองที่ว่า ศาสนาเป็น สถาบันทางสังคมหลัก ที่สร้างรูปแบบความเชื่อและพฤติกรรมในชีวิตประจำวัน (Durkheim, 1995) และการสำรวจทางภูมิศาสตร์มนุษย์ที่ชี้ให้เห็นว่าศาสนามีอิทธิพลต่อ การจัดสรรและการใช้พื้นที่ (Space) ของชุมชน ไปจนถึงการนิยามความเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์และพื้นที่สาธารณะ (Tuan, 2004; Kong, 2010) ในบริบทที่แตกต่างกัน (Situational Contexts) โดยเฉพาะในสังคมพหุวัฒนธรรม ซึ่งความขัดแย้งเชิงพื้นที่มักเป็นผลจากการปะทะกันของค่านิยมทางศาสนาและโลกทัศน์ที่แตกต่างกัน (Harvey, 2001) หลักการและความสัมพันธ์ระหว่าง ศาสนา สังคม และวัฒนธรรม มีความเชื่อมโยงกันอย่างลึกซึ้ง ศาสนาเป็นระบบความเชื่อและพิธีกรรมที่ให้ความหมายและศีลธรรมแก่ชีวิตมนุษย์ โดยศาสนาทำหน้าที่เป็นรากฐานสำคัญที่หล่อหลอม ค่านิยมและบรรทัดฐาน ในสังคม ศาสนากำหนดรูปแบบของวัฒนธรรม รวมถึงศิลปะ ประเพณี การดำเนินชีวิต และการจัดการองค์กรทางสังคม (Durkheim, 1995) การที่ศาสนาทำหน้าที่เป็น แก่นและสาระสำคัญของวัฒนธรรม นั้น ถูกเน้นย้ำในบริบทของพุทธศาสนาต่อสังคมไทย (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต), 2560) ในทางกลับกัน สังคมและวัฒนธรรมก็เป็นบริบทที่ศาสนาถูกตีความและปฏิบัติ ทำให้เกิดความหลากหลาย ในการแสดงออกทางศาสนาตามแต่ละท้องถิ่น ความสัมพันธ์นี้จึงเป็นปฏิสัมพันธ์ที่ส่งผลต่อกัน ทำให้เกิด เสถียรภาพและความต่อเนื่องทางสังคม (Parsons, 1951) โดยนักมานุษยวิทยายังชี้ว่า ศาสนามี

บทบาทในการสร้าง โครงสร้างทางสังคมและโลกทัศน์ ของผู้คน ซึ่งเป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้ในการทำความเข้าใจ วัฒนธรรม (Geertz, 1973)

จากการศึกษาผู้เขียนมีความสนใจเหตุผลหลักในการศึกษาพลวัตความสัมพันธ์ระหว่าง ศาสนา สังคม และวัฒนธรรม เพื่อวิเคราะห์พลวัตทางสังคม (Social Dynamics) ร่วมสมัย โดยเฉพาะในสังคมพหุวัฒนธรรม ศาสนาทำหน้าที่เป็นแกนทางความคิดและจริยธรรม ที่หล่อหลอมค่านิยมและบรรทัดฐาน การศึกษานี้จึงช่วย ทำความเข้าใจ ปฏิสัมพันธ์เชิงโต้ตอบ ระหว่างศาสนากับการประยุกต์ใช้ในสังคมและวัฒนธรรมที่เป็นรูปแบบ การแสดงออก นอกจากนี้ยังมีความสำคัญในการสำรวจ มิติเชิงพื้นที่และสถานการณ์ ซึ่งเป็นบริบทที่นำไปสู่ ความท้าทายและความขัดแย้งเชิงพื้นที่ ผลจากการวิเคราะห์เชิงลึกจึงเป็นรากฐานในการแสวงหาแนวทางการ เสริมสร้างความเข้าใจร่วม และการธำรงไว้ซึ่ง สันติสุขในระดับโลกอย่างยั่งยืน

แนวคิดทางศาสนา

ศาสนาไม่ได้เป็นเพียงเรื่องของความเชื่อส่วนตัว แต่เป็น ระบบความเชื่อ (System of Beliefs) ที่ทำหน้าที่เป็นกลไกสำคัญในการก่อตั้งและธำรงไว้ซึ่งระเบียบสังคมและวิถีชีวิต

1. ศาสนาในฐานะผู้กำหนดรากฐานทางสังคมและวัฒนธรรม

ศาสนาไม่ได้เป็นเพียงเรื่องของความเชื่อส่วนตัว แต่เป็น ระบบความเชื่อ (System of Beliefs) ที่ทำหน้าที่เป็นกลไกสำคัญในการก่อตั้งและธำรงไว้ซึ่งระเบียบสังคมและวิถีชีวิต

1.1 การสร้างความหมายและศีลธรรม (Meaning and Morality)

ศาสนาทำหน้าที่หลักในการให้คำตอบและทิศทางแก่ชีวิตมนุษย์ในมิติที่เกินกว่าประสบการณ์ทาง โลกการสร้างจิตสำนึกร่วม (Collective Conscience): Émile Durkheim (1912/1995) นักสังคมวิทยาชาว ฝรั่งเศส ถือเป็นบิดาแห่งสังคมวิทยา ศาสนาเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่ทำให้มนุษย์สามารถ แบ่งแยกโลกออกเป็น ความศักดิ์สิทธิ์ (Sacred) และ โลกียะ (Profane) การรวมตัวกันในพิธีกรรมทางศาสนา เปรียบเสมือนการบูชาสังคมนั่นเอง ซึ่งเป็นการสร้าง ความสามัคคีทางสังคม (Social Solidarity) และหล่อ หลอม ค่านิยม (Values) และ บรรทัดฐาน (Norms) ร่วมกันที่ควบคุมพฤติกรรมของสมาชิก

การเชื่อมโยงโลกทัศน์และจริยธรรม Clifford Geertz (1973) นักมานุษยวิทยาชาวอเมริกันผู้บุกเบิก แนวคิดตีความทางวัฒนธรรม (Interpretive Anthropology) ได้ให้คำจำกัดความศาสนาว่าเป็น "ระบบ สัญลักษณ์ที่ทำหน้าที่สร้างอารมณ์และแรงจูงใจที่ทรงพลังและยั่งยืนในมนุษย์ โดยการสร้างแนวคิดเกี่ยวกับ ระเบียบการดำรงอยู่ทั่วไป และมอรัลคัมแห่งความจริงจังให้แก่แนวคิดเหล่านั้น" แนวคิดนี้เน้นย้ำว่า ศาสนาทำ หน้าที่เชื่อมโยง โลกทัศน์ (Worldview) (ภาพที่คนมีต่อโลก) เข้ากับ จริยธรรม (Ethos) (อารมณ์และแรงจูงใจ ที่ชี้นำพฤติกรรม) ซึ่งเป็นการวางรากฐานทางศีลธรรมและวัฒนธรรมอย่างเป็นระบบ

ศาสนามีบทบาทสำคัญในการสร้าง ความเป็นเอกภาพและเสถียรภาพทางสังคม ผ่านการกำหนดหลัก คำสอนและข้อปฏิบัติที่ถือเป็นบรรทัดฐานร่วมกัน (Durkheim, 1912/1995) ศาสนาให้ความหมายต่อชีวิตและ โลก (giving meaning and purpose to life) รวมถึงสร้างกรอบการอ้างอิงสำหรับการกระทำส่วนบุคคลและ ส่วนรวม ศาสนสถาน เช่น โบสถ์ วัด หรือมัสยิด มักเป็นศูนย์กลางของชุมชน เป็นพื้นที่สำหรับพิธีกรรม และ เป็นกลไกในการ ควบคุมทางสังคม (social control) โดยการส่งเสริมคุณค่า เช่น ความซื่อสัตย์ ความเมตตา และความเคารพต่อผู้อื่น ซึ่งช่วยลดพฤติกรรมที่เป็นอันตรายต่อสังคม นอกจากนี้ การเข้าร่วมในกิจกรรมทาง ศาสนายังสัมพันธ์กับความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นของมนุษย์ ทั้งด้านสุขภาพจิตและกาย นำไปสู่การเสริมสร้างรากฐาน ความสัมพันธ์ทางสังคมให้แข็งแกร่งและยั่งยืนยิ่งขึ้น (VanderWeele, 2017)

จากการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับศาสนากำหนดรากฐานทางสังคมและวัฒนธรรม สามารถสรุปได้ว่า ศาสนาเป็นมากกว่าความเชื่อส่วนบุคคล แต่เป็น ระบบความเชื่อ (System of Beliefs) และ กลไกสำคัญ ในการก่อตั้งและดำรงไว้ซึ่ง ระเบียบสังคมและวิถีชีวิต ศาสนาทำหน้าที่หลักในการสร้างความหมาย (Meaning) และ ศีลธรรม (Morality) ให้กับชีวิตมนุษย์ในมิติที่เหนือกว่าประสบการณ์ทางโลก ศาสนาสร้าง จิตสำนึกร่วม (Collective Conscience) และทำให้มนุษย์แบ่งแยกโลกเป็นความศักดิ์สิทธิ์ (Sacred) และ โลกียะ (Profane) พิธีกรรมทางศาสนาเปรียบเสมือนการบูชาสังคม ซึ่งนำไปสู่การสร้าง ความสามัคคีทางสังคม (Social Solidarity) และการหล่อหลอม ค่านิยม และ บรรทัดฐาน ร่วมกัน Clifford Geertz มองว่าศาสนาเป็นระบบ สัญลักษณ์ที่เชื่อมโยง โลกทัศน์ (Worldview) เข้ากับ จริยธรรม (Ethos) ซึ่งวางรากฐานทางศีลธรรมอย่างเป็น ระบบ ศาสนามีบทบาทสำคัญในการสร้าง ความเป็นเอกภาพและเสถียรภาพทางสังคม ผ่านการกำหนดหลักคำ สอนและข้อปฏิบัติที่เป็นบรรทัดฐานร่วม ศาสนสถานทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางชุมชนและกลไกในการ ควบคุม ทางสังคม (Social Control) โดยการส่งเสริมคุณค่าเชิงบวก

แนวคิดทางสังคม

สังคม (Society) มักถูกนิยามในทางสังคมวิทยาว่าเป็นระบบความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่อยู่ร่วมกัน มีการจัดระเบียบและมีปฏิสัมพันธ์อย่างต่อเนื่อง โดยมีวัฒนธรรมร่วมกัน ภายใต้ขอบเขตทางภูมิศาสตร์และ โครงสร้างทางสังคม (ราชบัณฑิตยสถาน, 2549; สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2545) การทำความเข้าใจ "บ่อเกิดของ สังคม" จึงเป็นการศึกษาถึงจุดเริ่มต้นและกลไกสำคัญที่ผลักดันให้มนุษย์ในฐานะ "สัตว์สังคม" (Aristotle, 350 BCE/1998) ต้องรวมกลุ่มกัน ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่มีรากฐานทั้งทางชีววิทยา ประวัติศาสตร์ และปรัชญา บทความนี้จะวิเคราะห์บ่อเกิดของสังคมมนุษย์ผ่านสามมิติหลัก ได้แก่ แนวคิดทางปรัชญาและทฤษฎีพื้นฐาน พัฒนาการทางมานุษยวิทยา และการจัดระเบียบทางสังคมที่นำไปสู่การเป็นรัฐ ดังนี้

1. บ่อเกิดเชิงทฤษฎี: แรงผลักดันในการสร้างปฏิสัมพันธ์

นักคิดทางสังคมศาสตร์ได้เสนอแนวคิดเพื่ออธิบายแรงจูงใจและเหตุผลที่มนุษย์ยอมรวมกลุ่มและ สร้างสังคมที่มีระเบียบ โดยมีแนวคิดสำคัญดังนี้

1.1 ทฤษฎีสัญญาประชาคม (Social Contract Theory)

แนวคิดนี้เป็นรากฐานของรัฐศาสตร์และสังคมวิทยาการเมือง ซึ่งเชื่อว่าสังคมและ รัฐไม่ได้ เกิดขึ้นโดยธรรมชาติทั้งหมด แต่เป็นผลจาก ข้อตกลงร่วมกัน (Covenant) ของปัจเจกบุคคลเพื่อออกจาก "สภาวะธรรมชาติ" (State of Nature) ที่ไร้ข้อแม้ โทมัส ฮอบส์ (Thomas Hobbes, 1651) อธิบายว่า สภาวะ ธรรมชาตินั้นโหดร้าย เป็น "สงครามของทุกคนกับทุกคน" ("War of All Against All") มนุษย์จึงยอมสละ อิสรภาพส่วนตนให้แก่ อำนาจอธิปไตย ที่เข้มแข็ง (Leviathan) เพื่อแลกกับความปลอดภัยและความสงบ เรียบร้อย (ฮอบส์, 1651, น. 185) ฌอง-ฌาคส์ รูสโซ (Jean-Jacques Rousseau, 1762) มีมุมมองที่แตกต่าง โดยเชื่อว่ามนุษย์ในสภาวะธรรมชาติเป็นผู้บริสุทธิ์ แต่เมื่อเริ่มมีการ ครอบครองทรัพย์สินส่วนบุคคล และความ เหลือมั่งงำ ทำให้เกิดความขัดแย้ง สังคมจึงเกิดขึ้นจากสัญญาที่มุ่งสู่ "เจตจำนงร่วม" (General Will) เพื่อ ประโยชน์สูงสุดของส่วนรวม (รูสโซ, 1762, น. 34)

1.2 แรงขับเคลื่อนทางจิตวิทยาสังคมและศีลธรรม

บ่อเกิดของสังคมยังฝังรากอยู่ในมิติทางจิตวิทยา นักคิดบางส่วนเชื่อว่าปัจจัยภายในของ มนุษย์มีความสำคัญในการนำไปสู่การรวมกลุ่มอย่างมีระเบียบ ซึ่งรวมถึงการมี ศีลธรรม (Moral) และ ความเห็นอกเห็นใจ (Empathy) นักวิชาการบางท่านชี้ว่าพฤติกรรมทางศีลธรรมและการลดความเห็นแก่ตัวลง นั้น เกิดจากการมีประสบการณ์ "เอาใจเขามาใส่ใจเรา" ซึ่งเป็นเงื่อนไขพื้นฐานแรกเริ่มที่ทำให้มนุษย์สามารถอยู่

ร่วมกันได้โดยสันติ และพัฒนามาเป็นระบบศีลธรรมที่มีศาสนาเป็นแหล่งขัดเกลาในยุคต่อมา (ชาวยุชัช ศรีหามู และ พระครูมงคลวิธาน, 2562, น. 28)

1.3 ทฤษฎีหน้าที่นิยม (Functionalism) และความร่วมมือเพื่อความอยู่รอด

ในมุมมองทางสังคมวิทยาเชิงโครงสร้าง เอมีล เดอร์ไคม์ (Émile Durkheim, 1893) มองว่าสังคมดำรงอยู่ได้เพราะมี การบูรณาการ (Integration) และ การพึ่งพาอาศัยกัน ที่เกิดจากการ แบ่งงานกันทำ (Division of Labor) ในสังคมดั้งเดิม (Mechanical Solidarity) ผู้คนมีความคล้ายคลึงกัน มีความต้องการพื้นฐานร่วมกัน การรวมกลุ่มจึงเป็นไปเพื่อการอยู่รอดร่วมกัน ในสังคมที่ซับซ้อน (Organic Solidarity) การแบ่งงานกันทำอย่างสูงทำให้ผู้คนมีความแตกต่าง แต่ก็ต้องพึ่งพาอาศัยกันในเชิงหน้าที่ ทำให้สังคมนวมตัวกันได้ การรวมกลุ่มจึงเป็นกลไกการปรับตัวเชิงวิวัฒนาการ เพื่อเพิ่มโอกาสในการอยู่รอดและการพัฒนา (Spencer, 1898, p. 278)

2. บ่อเกิดเชิงประวัติศาสตร์: วิวัฒนาการทางสังคมและเศรษฐกิจ

การเกิดขึ้นของสังคมมนุษย์มีพัฒนาการเป็นลำดับขั้น ตามลักษณะการผลิตทางเศรษฐกิจและเทคโนโลยีที่ใช้ นักมานุษยวิทยาและนักสังคมวิทยาประวัติศาสตร์ได้จำแนกสังคมออกเป็นประเภทต่าง ๆ โดยมีจุดเปลี่ยนสำคัญดังนี้

2.1 สังคมนักล่าและเก็บของป่า สู่สังคมเกษตรกรรมยุคต้น

สังคมมนุษย์ยุคแรกเริ่มมีลักษณะเป็นกลุ่มเล็ก ๆ (Bands) เร่รอนตามแหล่งอาหาร ไม่มีที่ตั้งถาวร และมีความเสมอภาคสูงในกลุ่ม ต่อมาเมื่อประมาณ 10,000 ปีที่แล้ว โลกได้เข้าสู่การปฏิวัติยุคหินใหม่ (Neolithic Revolution) การตั้งถิ่นฐาน เช่น การค้นพบและพัฒนาเทคนิคการเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ ทำให้มนุษย์สามารถผลิตอาหารได้เอง (เกษตรกรรมพืชสวน) และสามารถตั้งถิ่นฐานอย่างถาวร ได้เป็นครั้งแรก ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ขนาดของสังคมขยายใหญ่ขึ้นอย่างมีนัยสำคัญและเกิดการสะสมทรัพย์สิน การแบ่งงานเฉพาะทาง เช่น เมื่อมีอาหารส่วนเกิน (Surplus) ทำให้เกิดการพัฒนาอาชีพใหม่ ๆ ที่ไม่เกี่ยวข้องกับการผลิตอาหารโดยตรง ได้แก่ ช่างปั้นหม้อ ช่างก่อสร้าง และนักบวช ซึ่งเป็นการเพิ่มความซับซ้อนของโครงสร้างสังคมอย่างมาก (Lenski & Lenski, 1982, p. 105)

2.2 การก่อตั้งรัฐและอารยธรรม

จุดสูงสุดของพัฒนาการในยุคโบราณคือการเกิดขึ้นของรัฐ (State) และ อารยธรรม (Civilization) ในลุ่มแม่น้ำสำคัญเมื่อประมาณ 6,000 ปีที่แล้ว สังคมเกษตรกรรมขนาดใหญ่เหล่านี้มีความซับซ้อนสูงและต้องการการบริหารจัดการทรัพยากร น้ำ และแรงงานอย่างเป็นระบบมักจะถูกจัดระเบียบและควบคุมโดยรัฐในฐานะศูนย์กลางอำนาจ อริสโตเติล กล่าวว่า มนุษย์เป็นสัตว์สังคมและการจัดตั้ง "รัฐ" การดำรงชีวิตของมนุษย์นั้น เป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นที่สุด) อย่างไรก็ตาม การเกิดขึ้นของรัฐดังกล่าวกลับนำมาซึ่งระบบชนชั้น คือการแบ่งแยกชนชั้นและอำนาจที่ชัดเจนระหว่างกลุ่มผู้ปกครอง (กษัตริย์, นักบวช) และกลุ่มผู้อยู่ใต้การปกครอง (ผู้ใช้แรงงาน, ทาส) ทำให้เกิดการจัดระเบียบทางสังคมในรูปแบบลำดับขั้น (Stratification) อย่างสมบูรณ์ (Marx, K., 1867)

3. บ่อเกิดของการเปลี่ยนแปลง: สังคมอุตสาหกรรมและสมัยใหม่

การปฏิวัติอุตสาหกรรมในช่วงศตวรรษที่ 18-19 ถือเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญที่ทำให้สังคมมนุษย์ก้าวเข้าสู่ "ความทันสมัย" (Modernity) ซึ่งสร้างโครงสร้างทางสังคมที่แตกต่างไปจากยุคเกษตรกรรมอย่างสิ้นเชิง

3.1 การปฏิวัติอุตสาหกรรมและสังคมเมือง

การประยุกต์ใช้เครื่องจักรกลและแหล่งพลังงานใหม่ ทำให้เกิดระบบ การผลิตในโรงงาน (Factory System) และการย้ายศูนย์กลางเศรษฐกิจจากชนบทสู่เมือง นำไปสู่ การพัฒนาเป็นเมือง

(Urbanization) อย่างรวดเร็ว การขยายตัวของภาคอุตสาหกรรมทำให้เกิดการย้ายถิ่นฐานเพื่อทำงานในโรงงาน ส่งผลให้โครงสร้างครอบครัวเปลี่ยนจากครอบครัวขยายเป็นหน่วยที่เล็กลง ที่พึ่งพาแรงงานหลายรุ่นในพื้นที่เกษตรกรรม ไปสู่ ครอบครัวเดี่ยว (Nuclear Family) การเปลี่ยนแปลงสู่สังคมสมัยใหม่ทำให้ปัจเจกบุคคลมีความคล่องตัวสูงในสังคมเมือง (Popenoe, D, 1993, น. 555) ทว่าในมุมมองของ คาร์ล มาร์กซ แล้ว สังคมยุคนี้กลับยังคงถูกกำหนดด้วย ระบบเศรษฐกิจทุนนิยม ที่เน้นความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างชนชั้นนายทุน (Bourgeoisie) เป็นหลัก ผู้เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต และชนชั้นกรรมาชีพ (Proletariat) ผู้ขายแรงงาน การรวมกลุ่มและการดำรงอยู่ของสังคมจึงตั้งอยู่บนรากฐานของความขัดแย้งทางชนชั้นนี้ (Marx, K., & Engels, F, 1848, น. 22)

จากการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับความจำเป็นของการอยู่ร่วมกันเป็นสังคม สามารถสรุปได้ว่า การก่อเกิดของสังคมคือผลผลิตของกระบวนการวิวัฒนาการที่กินเวลายาวนาน ซึ่งมีแรงขับเคลื่อนหลักสามประการที่พันเกี่ยวกันอย่างลึกซึ้ง ได้แก่ ความอยู่รอดตามหลักชีววิทยา, การจัดระเบียบทางสังคมผ่านสัญญาประชาคม, และการจัดการการผลิตทางเศรษฐกิจ

เส้นทางแห่งการพัฒนานี้ได้นำพามนุษย์ให้ก้าวผ่านยุคสมัย ตั้งแต่การรวมกลุ่มของนักล่าสัตว์ขนาดเล็กที่พึ่งพาความผูกพันภายใน สู่การก่อตั้งสังคมเกษตรกรรมขนาดใหญ่ ที่มีรูปแบบการปกครองแบบรัฐและมีลำดับชั้นอำนาจอย่างชัดเจน จนกระทั่งบรรลุถึงยุคสังคมอุตสาหกรรมที่สลับซับซ้อนภายใต้ระบบเศรษฐกิจทุนนิยม การใคร่ครวญถึงรากฐานเหล่านี้จึงช่วยให้เราเข้าใจว่า สังคมมิได้หยุดนิ่ง แต่เป็นสิ่งมีชีวิตทางความคิดที่พัฒนาอยู่ตลอดเวลา โดยมีความเปลี่ยนแปลงและความขัดแย้งเป็นพลังงานสำคัญที่ผลักดันให้เกิดการบูรณาการรูปแบบใหม่ ๆ เพื่อการดำรงอยู่ที่ดีขึ้น

แนวคิดทางวัฒนธรรม

วัฒนธรรม (Culture) เป็นแนวคิดพื้นฐานที่มีความสำคัญยิ่งในการทำความเข้าใจพฤติกรรมของมนุษย์ และสังคม บ่อเกิดของวัฒนธรรมจึงเป็นประเด็นที่ถูกศึกษาถกเถียงในวงวิชาการมาอย่างยาวนาน โดยเฉพาะในสาขาวิชามานุษยวิทยา (Anthropology) และสังคมวิทยา (Sociology) บทความวิชาการนี้มุ่งสำรวจแนวคิดหลักเกี่ยวกับบ่อเกิดของวัฒนธรรม โดยเน้นย้ำถึงมุมมองทางทฤษฎีที่สำคัญ ดังนี้

1. นิยามและแนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับวัฒนธรรม

ก่อนจะกล่าวถึงบ่อเกิดของวัฒนธรรม จำเป็นต้องทำความเข้าใจนิยามของ "วัฒนธรรม" เสียก่อน นิยามที่เป็นที่ยอมรับและมีอิทธิพลอย่างสูงคือของ เซอร์ เอ็ดเวิร์ด เบอร์เนต ไทเลอร์ (Sir Edward Burnett Tylor) นักมานุษยวิทยาชาวอังกฤษ ซึ่งกล่าวว่า วัฒนธรรมหรืออารยธรรมคือความซับซ้อนที่ประกอบด้วย ความรู้ ความเชื่อ ศิลปะ ศิลปกรรม กฎหมาย ขนบธรรมเนียม ประเพณี นิสัย พฤติกรรมและความสามารถต่าง ๆ ที่มนุษย์จะพึงมีและใช้เพื่อดำรงชีวิตในสังคม (Tylor, 1871 อ้างใน ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, ม.ป.ป.) จากนิยามนี้ วัฒนธรรมจึงไม่ใช่สิ่งที่ติดตัวมาโดยกำเนิด แต่เป็นสิ่งที่มนุษย์เรียนรู้ (learned) และถ่ายทอด (transmitted) ผ่านกระบวนการทางสังคมที่เรียกว่า การถ่ายทอดทางวัฒนธรรม (Enculturation) (Ember, 2002: 16) โดยวัฒนธรรมนั้นมีพื้นฐานสำคัญมาจากการใช้สัญลักษณ์ (symbolic) โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ภาษา ซึ่งเป็นเครื่องมือในการสื่อสารและเก็บรวบรวมความรู้ บ่อเกิดของวัฒนธรรมในมุมมองทางมานุษยวิทยานั้นเชื่อว่าเกิดขึ้นจากความสามารถทางสติปัญญาของมนุษย์ในการจัดระเบียบและให้ความหมายต่อประสบการณ์ต่าง ๆ ในเชิงสัญลักษณ์ ซึ่งเป็นสิ่งที่แตกต่างจากสิ่งมีชีวิตชนิดอื่น

2. ทฤษฎีวิวัฒนาการทางวัฒนธรรม: บ่อเกิดเชิงลำดับขั้น

หนึ่งในแนวคิดแรก ๆ ที่พยายามอธิบายบ่อเกิดและพัฒนาการของวัฒนธรรมคือ ทฤษฎีวิวัฒนาการทางวัฒนธรรม (Cultural Evolutionism) ซึ่งมี ไทเลอร์ เป็นผู้บุกเบิกหลัก แนวคิดนี้มองว่าวัฒนธรรมมีจุดเริ่มต้นและพัฒนาการไปตามลำดับขั้นที่เป็นสากล โดยแบ่งสังคมมนุษย์ออกเป็น 3 ชั้น ได้แก่

1. ยุคป่าเถื่อน (Savagery)
2. ยุคอารยะ/ยุคสังคมชนเผ่า (Barbarism)
3. ยุคอารยธรรม (Civilization)

นักทฤษฎีในกลุ่มนี้เชื่อว่า วัฒนธรรมเกิดขึ้นจากการที่มนุษย์ใช้สติปัญญาในการสร้างสรรค์และประดิษฐ์สิ่งใหม่ ๆ เพื่อปรับตัวให้เข้ากับสภาวะแวดล้อมและแก้ไขปัญหาการดำรงชีวิต ทำให้เกิดการสะสมความสำเร็จและพัฒนาจากความเชื่อดั้งเดิม เช่น การนับถือผี (Animism) ไปสู่ศาสนาที่ซับซ้อนขึ้น (ศุนย์มานุษยวิทยาสรินธร, ม.ป.ป.) การคิดประดิษฐ์สิ่งใหม่ๆ นี้เป็นเรื่องปกติของมนุษย์ทุกสังคม ซึ่งแตกต่างจากแนวคิดการแพร่กระจายวัฒนธรรมที่เชื่อว่าวัฒนธรรมเกิดจากการแพร่กระจายจากศูนย์กลางเพียงแห่งเดียว

3. ทฤษฎีปฏิบัติ: บ่อเกิดจากปฏิสัมพันธ์ทางสังคม

แนวคิดที่ซับซ้อนขึ้นและได้รับความสนใจในยุคหลังคือ ทฤษฎีปฏิบัติ (Practice Theory) ของ ปีแอร์ บูร์ดิเยอ (Pierre Bourdieu) นักสังคมวิทยาชาวฝรั่งเศส (Bourdieu, 1990) แนวคิดนี้ไม่ได้มองวัฒนธรรมเป็นเพียงชุดของความเชื่อหรือสิ่งที่สืบทอดมาเท่านั้น แต่เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นและถูกสร้างใหม่อย่างต่อเนื่องผ่านการปฏิบัติ (Practice) และปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของบุคคล บูร์ดิเยออธิบายบ่อเกิดของวัฒนธรรมในฐานะที่เป็นผลผลิตของการทำงานร่วมกันของชุดกรอบความคิดหลัก ๆ ดังนี้

ฮาบิทัส (Habitus): คือระบบของแนวโน้มหรือแผนการรับรู้ การคิด และการกระทำที่ฝังอยู่ในตัวบุคคล ซึ่งถูกหล่อหลอมจากการมีประสบการณ์ในบริบททางสังคมและประวัติศาสตร์ที่เฉพาะเจาะจง (Bourdieu, 1990) ฮาบิทัสนี้เองที่เป็นบ่อเกิดของพฤติกรรมทางวัฒนธรรม

ทุนทางวัฒนธรรม (Cultural Capital) คือความรู้ ทักษะ และการรับรู้ทางสุนทรียะที่บุคคลได้รับผ่านการเรียนรู้และการขัดเกลาทางสังคม ซึ่งใช้ในการจำแนกความแตกต่างและสร้างตำแหน่งทางสังคม

ในมุมมองของบูร์ดิเยอ วัฒนธรรมจึงเป็นสิ่งประดิษฐ์ทางสังคม (social construct) ที่ถูกสร้างใหม่ภายใต้ความคิดและวิถีปฏิบัติที่ไม่เหมือนเดิม (วารสารมานุษยวิทยา, ม.ป.ป.) บ่อเกิดของวัฒนธรรมจึงอยู่ในการแลกเปลี่ยนเค้าร่างของประสบการณ์ (exchange of frameworks of experience) ที่นำไปสู่การสร้างและการยอมรับความหมายร่วมกันในสังคม

จากการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับบ่อเกิดของวัฒนธรรม สามารถสรุปได้ว่า แก่นแท้และที่มาของวัฒนธรรมการทำความเข้าใจว่า วัฒนธรรม เกิดขึ้นได้อย่างไรนั้นเป็นประเด็นทางวิชาการที่ลึกซึ้งและไม่มีคำตอบเดียวที่เด็ดขาด แต่มีการอธิบายผ่านมุมมองเชิงทฤษฎีที่หลากหลายและน่าสนใจในยุคแรก นักคิดอย่าง ไทเลอร์ (Tylor) ได้เสนอมุมมองแบบ วิวัฒนาการ โดยเน้นย้ำว่าวัฒนธรรมนั้นเป็นผลผลิตจากความสามารถทางสติปัญญาของมนุษย์ในการสร้างสรรค์ ประดิษฐ์คิดค้น และสั่งสมความรู้เพื่อขับเคลื่อนความก้าวหน้าของสังคม ขณะที่แนวคิดร่วมสมัย โดยเฉพาะในทฤษฎีปฏิบัติของบูร์ดิเยอ (Bourdieu) ได้ชี้ให้เห็นถึงกลไกที่ซับซ้อนกว่า โดยมองว่าวัฒนธรรมมิได้เป็นเพียงสิ่งประดิษฐ์ทางความคิด แต่เป็นสิ่งที่ เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง จากการลงมือปฏิบัติและการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมประจำวัน ผ่านกลไกสำคัญ ซึ่งเป็นชุดของนิสัยและแนวโน้มที่ฝังลึก และ ทุนทางวัฒนธรรม (Cultural Capital) ซึ่งเป็นทรัพยากรทางความรู้และทักษะที่ใช้ในการดำรงสถานะทางสังคม ดังนั้น การพิจารณาถึงบ่อเกิดของวัฒนธรรมอย่างรอบด้าน จึงต้องมองภาพรวมอย่างเป็นองค์รวม ทั้งในด้าน ความสามารถทางชีววิทยาของมนุษย์ ในการใช้สัญลักษณ์และการสร้างความหมาย รวมถึง

กระบวนการเรียนรู้ทางสังคม ที่เป็นพลวัตและหล่อหลอมให้เกิดรูปแบบการดำเนินชีวิตและแบบแผนพฤติกรรมที่แตกต่างกันไปในแต่ละสังคมทั่วโลก

สรุป

มนุษย์ในฐานะสัตว์สังคม ย่อมดำรงชีวิตอยู่ภายใต้กรอบของ วัฒนธรรม ซึ่งถือเป็นผลรวมที่สลับซับซ้อนของความคิด ความเชื่อ ค่านิยม และวิถีปฏิบัติที่ได้รับการสั่งสมและสืบทอดมาอย่างยาวนาน ทั้งนี้ วัฒนธรรมมิได้เป็นเพียงชุดของกฎเกณฑ์เท่านั้น หากแต่ยังเป็นกลไกสำคัญที่ทำหน้าที่ควบคุมและจัดระเบียบพฤติกรรมการอยู่ร่วมกันในสังคม อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาถึงไปถึงรากฐานทางจิตวิญญาณ จะพบว่าศาสนา ทำหน้าที่เป็นแกนทางความคิดและเป็น เสาหลักทางจิตวิญญาณ ที่คอยหล่อหลอมและชี้นำค่านิยมทางวัฒนธรรมเหล่านี้อย่างลึกซึ้ง ศาสนาจึงเป็น ระบบความเชื่อ ที่มอบ ความหมายและศีลธรรม ให้แก่ชีวิตมนุษย์ ยิ่งไปกว่านั้น ศาสนายังถือเป็นรากฐานสำคัญในการสร้าง จิตสำนึกร่วม และ ความสามัคคีทางสังคม ผ่าน พิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งเปรียบได้กับการบูชาสังคมนั่นเอง

ดังนั้น ศาสนสถานจึงทำหน้าที่เป็นทั้งศูนย์กลางชุมชนและกลไก ควบคุมทางสังคม ไปพร้อมกันในมิติความสัมพันธ์เชิงปฏิบัติ สังคม จึงเป็นเสมือน พื้นที่ สำหรับการนำหลักการทางศาสนา มา ประยุกต์ใช้ ในชีวิตประจำวัน ขณะที่ วัฒนธรรม เป็น รูปแบบ การแสดงออกผ่านวิถีชีวิตและประเพณี ซึ่งเกิดจากการผสมผสานระหว่างคำสอนทางศาสนาและความต้องการของสังคมในแต่ละยุคสมัย แน่แน่นอนว่า ความสัมพันธ์ระหว่างสามองค์ประกอบนี้มีความซับซ้อนและมี พลวัตอยู่เสมอ

นอกจากนี้ การก่อเกิดของสังคมยังเป็นผลจากแรงขับ 3 ประการที่พันเกี่ยวกัน คือ ความอยู่รอดเชิงหน้าที่, สัญญาประชาคม ซึ่งมนุษย์ยอมแลกอิสรภาพกับความปลอดภัย, และการจัดระเบียบการผลิตทางเศรษฐกิจ ซึ่งพัฒนาอย่างเป็นลำดับจากสังคมล่าสัตว์สู่สังคมเกษตรกรรมและรัฐที่มีชนชั้นอย่างชัดเจนในที่สุด แก่นแท้ของวัฒนธรรมคือสิ่งที่มนุษย์ เรียนรู้ และ ถ่ายทอด ผ่านภาษาและสัญลักษณ์ แม้ว่าทฤษฎีวิวัฒนาการจะมองวัฒนธรรมตามลำดับขั้น แต่ทฤษฎีร่วมสมัยอย่าง ทฤษฎีปฏิบัติ (Practice Theory) ได้เสนอว่า วัฒนธรรมเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องจากปฏิสัมพันธ์ทางสังคมผ่าน ทูตทางวัฒนธรรม ด้วยเหตุนี้ การทำความเข้าใจความสัมพันธ์เชิงโต้ตอบระหว่างศาสนา สังคม และวัฒนธรรม จึงเป็นกุญแจสำคัญสู่การดำรงไว้ซึ่งความหลากหลายทางวัฒนธรรมและสันติสุขในสังคมโลกปัจจุบัน

องค์ความรู้ใหม่

ภาพที่ 1 องค์ความรู้ใหม่

1. พลวัตและกลไกขับเคลื่อน (Dynamics and Mechanism)

โมเดลนี้เน้นย้ำว่าพลวัตของทั้งสามเสาหลักเกิดจากการปรับตัว (Adaptation) และการต่อต้าน (Resistance) ต่อกัน ดังนี้

1) ศาสนาเป็นผู้ก่อร่าง (Religion as Formative Force): ในอดีต ศาสนามักเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญในการกำหนดทิศทางของสังคมและวัฒนธรรม เช่น หลักคำสอนเรื่องความเมตตาตกกลายเป็นบรรทัดฐานทางสังคม และพิธีกรรมกลายเป็นรากฐานของประเพณีทางวัฒนธรรม

2) สังคมเป็นผู้ตีความ (Society as Interpretive Agent): เมื่อสังคมเปลี่ยนแปลง (เช่น การปฏิวัติอุตสาหกรรม หรือการเปลี่ยนผ่านสู่ประชาธิปไตย) สังคมจะเรียกร้องให้ศาสนาต้องตีความหลักคำสอนใหม่ให้สอดคล้องกับยุคสมัย (เช่น การตีความบทบาทสตรีในศาสนา) การปฏิเสธหลักการดั้งเดิมของสังคมก็ก่อให้เกิดวัฒนธรรมย่อยใหม่ ๆ ขึ้นมา

3) วัฒนธรรมเป็นสื่อกลาง (Culture as Mediator): วัฒนธรรมทำหน้าที่เป็น "สะพาน" ที่ถ่ายทอดและทำให้ความเชื่อทางศาสนากลายเป็นสิ่งที่ผู้คนสามารถสัมผัสและปฏิบัติได้จริงในชีวิตประจำวัน (ผ่านเทศกาล อาหาร การแต่งกาย) และในขณะเดียวกันก็เป็นตัวกรองที่ทำให้สังคมยอมรับหรือปฏิเสธแนวคิดใหม่ ๆ

2. ผลลัพธ์: การเปลี่ยนแปลงร่วม (Co-Evolution)

ความสัมพันธ์แบบวงจรนี้ไม่ได้นำไปสู่ความสมดุลที่คงที่ แต่ก่อให้เกิด การเปลี่ยนแปลงร่วม (Co-Evolution) ดังนี้

1) ความขัดแย้งเชิงสร้างสรรค์: เมื่อใดที่หลักคำสอนทางศาสนา (ค่านิยม) ขัดแย้งกับค่านิยมทางสังคมที่เปลี่ยนไป (เช่น เสรีภาพส่วนบุคคล) จะเกิดความตึงเครียด นำไปสู่การปรับปรุงหรือปฏิรูปทั้งในส่วนองสถาบันศาสนาและกฎหมายของสังคม

2) อັตลักษณ์ร่วมสมัย: วัฒนธรรมที่เกิดขึ้นใหม่ในยุคปัจจุบัน (เช่น วัฒนธรรมดิจิทัล) จะหลอมรวมเอาความเชื่อทางศาสนาและค่านิยมทางสังคมเข้าไว้ด้วยกัน ทำให้เกิดอັตลักษณ์ของมนุษย์ที่ซับซ้อนและเป็นพลวัต กล่าวโดยสรุป โมเดล "วงจรรสามเสาหลักแห่งอารยธรรม" แสดงให้เห็นว่า ศาสนา สังคม และวัฒนธรรม เป็นระบบเปิดที่ไม่มีจุดสิ้นสุด แต่ทำหน้าที่เป็นพลังที่ ผลักดัน (Push), ดึง (Pull), และ ปรับสมดุล (Adjust) กันและกัน ก่อให้เกิดพลวัตของความเชื่อและวิถีชีวิตมนุษย์ที่ดำรงอยู่ตลอดประวัติศาสตร์และปัจจุบัน

เอกสารอ้างอิง

- คุณ โทชนันท์. (2545). พุทธศาสนากับสังคมและวัฒนธรรมไทย. กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส. พรินติ้งเฮ้าส์.
- พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต). (2543). ทศวรรษธรรมทรรศน์พระธรรมปิฎก : หมวดสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต). (2560). พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยาย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย.
- พระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ. (2553). ราชกิจจานุเบกษา. เล่มที่ 127 ตอนที่ 69 ก, หน้า 23-29.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2549). พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน. กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์.
- วารสาร ชาญชัย ศรีหาม และ พระครูมงคลวิธาน. (2562). บ่อเกิดและความสำคัญของศีลธรรมต่อมนุษย์และสังคม. วารสาร มจร บาลีศึกษาพุทธโฆสปริทรรศน์. 5(1), 23-35.
- ศุภย์มานุษยวิทยาสรีนธร. (ม.ป.ป.). แนวคิดทางมานุษยวิทยาเบื้องต้น. เรียกใช้เมื่อ 16 สิงหาคม 2568 จาก [dhttps://www.sac.or.th/main/article/32](https://www.sac.or.th/main/article/32).
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (2545). สังคมวัฒนธรรมพุทธ. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (2545). สังคมวิทยา. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- Aristotle. (1998). Politics (C. D. C. Reeve, Trans.). Indianapolis: Hackett Publishing Company.
- Bourdieu, P. (1990). The logic of practice (R. Nice, Trans.). Stanford University Press.
- Durkheim, É. (1984). The division of labor in society (W. D. Halls, Trans.). Free Press.
- Durkheim, É. (1995). The elementary forms of religious life (K. E. Fields, Trans.). Free Press.
- Ember, C. R., & Ember, M. (2002). Cultural anthropology. 10th ed.. Prentice Hall.
- Geertz, C. (1973). Deep play: Notes on the Balinese cockfight. In The interpretation of cultures: Selected essays.
- Geertz, C. (1973). The Interpretation of Cultures: Selected Essays. New York: Basic Books.
- Harvey, D. (2001). Spaces of Hope. Berkeley: University of California Press.
- Harvey, D. (2001). Spaces of Hope. Berkeley: University of California Press.
- Hobbes, T. (1996). Leviathan, or The Matter, Forme, & Power of a Common-wealth Ecclesiasticall and Civill (R. Tuck, Ed.). Cambridge University Press.

- Kong, L. (2010). Global shifts, theoretical shifts: Changing geographies of religion. *Progress in Human Geography*. 34(6), 755-776.
- Lenski, G., & Lenski, J. (1982). *Human Societies: An Introduction to Macrosociology*. McGraw-Hill.
- Marx, K. (1996). *Das Kapital: A critique of political economy* (F. Engels, Ed.). Eagle.
- Marx, K., & Engels, F. (2015). *The communist manifesto*. Penguin Classics.
- Popenoe, D. (1993). American family decline, 1960–1990: A review and appraisal. *Journal of Marriage and Family*. 55(3), 527–555.
- Rousseau, J.-J. (1997). *The social contract and other later political writings* (V. Gourevitch, Ed.). Cambridge University Press.
- Spencer, H. (1975). *The principles of sociology* (Vol. 3). Greenwood Press.
- Tuan, Y. F. (2004). *Space and Place: The Perspective of Experience*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Tylor, E. B. (1871). *Primitive culture: Researches into the development of mythology, philosophy, religion, language, art, and custom*. Cambridge University Press.
- VanderWeele, T. J. (2017). On the promotion of human flourishing. *Proceedings of the National Academy of Sciences*. 114(34), 8951–8958.